

NAVOIY BEBAHO XAZINA

Annotation:

Ushbu maqolada she'riyati mulkining sultoni, turkiy - o'zbek tilining ilmiy asoschisi Hazrat Alisher Navoiyning hayoti va ilmiy-ijodiy faoliyati yoritilgan.

Keywords:

G'azallar, devonlar, tuyuqlar, diniy-axloqiy asarlar, "Xamsa" asari, she'riy devon, "Hayrat-ul abror" dostoni

Information about the authors

Nilufar Saitova

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

KIRISH

O'zbek xalqining buyuk farzandi, yirik mutafakkir shoir, olim va davlat arbobi, adabiy tilimizni kamolotga yetkazgan Amir Nizomiddin Alisher binni G'iyosiddin Navoiy hijriy yil hisobi bilan "o'n yettinchi ramazon oyi sana 844-tovuq yili" (milodiy 1441-yil 9-fevral) Xuroson davlatining yirik shahri Hirotning Bog'I Davlatxona mavzeyida xizmatchi oilasida dunyoga keladi.

Alisher bolaligidanoq o'zining o'tkir zehni, ziyrakligi, xush xulqi va xushfahmliligi bilan tengdoshlari orasida alohida ajralib turgan. Bo'lg'usi shoir 1445- yildan boshlab maktabga boradi va she'r eshitish, she'r o'qish va yodlashga qiziqadi, she'riyatga mehr qo'yadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Alisher Navoiy davlat arbobi va buyuk she'riyat mulkining sultoni bo'lganligi obyektiv ochib berildi. Davlatning boshqarish tizimidagi adolatlilik va siyosatlilik jihati mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Buyuk zotlar dunyoga kelishlaridan ilgariyoq ishq dardiga muhtalo bo'lar ekanlar. Bu dunyoga kelgach, ularning amallari, xulqlari, deganlari va bitganlari ishq bilan yo'g'rilar, vafo va sadoqat bilan ziynatlanar ekan.

Alisher Navoiy ham shunday buyuklardan biri. To'rt-besh yoshli go'dakning tojik shoiri Qosim Anvor g'azallarini yod aytishi, maktab yoshida Farididdun Attorning "Mantiq ut-tayr" falsafiy dostonini yodlashi, yetti-sakkiz yoshidan g'azallar bitishi, o'n ikki-o'n uch yoshlarida mamlakat bo'ylab shuhrat taratishi, hukmronlar e'tiborini qozonishi Alisher Navoiyning dunyoga buyuk bo'lib kelganligi kafolatidir.

Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirat ush-shuaro" asarida yozadi: "Sulton Abulqosim Bobur (1422-1457) so'zamol va hunarparvar podshoh edi. U ba'zi paytlarda ulug' amir bitgan turkiycha,

forsiycha she'rlarni mutolaa qilar, ta'bining qudrati va sharofati so'zlarining shirinligidan hayratlanar, taajjubga tushar, ziyrakligi, muloyimligi uchun ofarinlar o'qir edi".

Nizomiy Aruziy Samarqandiy "Majma' un-navodir" asarida yozishicha, u vaqtlarda shoir bo'lishni istagan kishi o'zidan oldin o'tganlar ijodidan yigirma ming bayt, zamondosh shoirlar ijodidan o'n ming bayt she'rni yod olishi kerak ekan.

Navoiy Attorning "Mantiq ut-tayr" dostonidan tashqari (dostonni to'liq yod bilgan) "Muhokamat ul-lug'atayn"da o'zi qayd etishicha, yigitlik yillarida o'zi sevgan shoirlarning "shirin ash'ori va rangin ab'yotidin" ellik mingdan ortiq baytni yod bilgan ekan.

1447-1449-yillarda Alisherlar oilasi Iroqning Taft shahrida yashaydi. Yosh Alisher Taftda buyuk tarixchi- olim Sharafiddin Ali Yazdiy bilan uchrashdi. 1449-yilda ular yana Hirotga qaytib keladi. 1452-1457-yillarda otasi G'iyosiddin Kichkina podshoh Abulqosim Bobur saroyida xizmat qiladi, uni podshoh Sabzavor shahriga hokim qilib jo'natadi. Alisher podshoh Abulqosim Bobur homiyligida Mashhadda o'qishni davom ettirdi.

Alisher o'n ikki yoshida (1455) otasidan yetim qoladi va Xuroson podshosi Abulqosim Bobur saroyiga xizmatga kiradi.

Abulqosim Bobur adabiyot va san'atni sevar, ijodkorlarni qadrlar, o'zi ham o'zbek va fors tillarida g'azallar yozar edi. Ma'rifatparvar hukmdor Alisherni o'z tarbiyasiga oladi. Uning iqtidorini, qobiliyatini e'zozlab, bilim olishi, ijod qilishi va shoirlikmalakasini oshirishiga e'tibor qaratadi. 1456-yil Abulqosim Bobur o'z poytaxtini Xurosondan Mashhadga ko'chiradi va Alisherni ham o'zi bilan olib ketadi. 1457-yil Abulqosim Bobur vafot etdi, Abu Sayd Mirzo Hirot taxtini egalladi. 1459-1469-yillari Alisher Navoiy Samarqandda yashadi, unga Samarqand hokimi Ahmad Hojibek, mashhur olim Fazlulloh Abulays rahnamolik qildi. Alisher Mashhadda qolib o'qishni davom ettirdi. U mantiq, falsafa, riyozat (matematika) kabi fanlar bilan birga shug'ullandi. Ayni vaqtda, o'zbek va fors tillarida go'zal g'azallar bitib, el orasida zullisonayn shoir sifatida tanildi. Alisher o'zbek tilidagi she'rlarida "Navoiy", fors tilidagi she'rlarida "Foniy" taxallusini qo'llaydi.

Navoiy Mashhadda Sayid Hasan Ardasher, Pahlavon Muhammadlar bilan yaqin do'st bo'ladi va bu ma'rifatparvar kishilar haqida keyinchalik "Holati Sayid Hasan Ardasher", "Holati Pahlavon Muhammad" kabi adabiy-biografik asarlar yozadi.

Navoiy taxminan 18-19 yoshlarida Abdurahmon Jomiy bilan tanishadi. Navoiyning bilim saviyasi, qobiliyati va she'riy iqtidoridan xursand bo'lgan Jomiy uni ham farzand, ham shogird sifatida qadrlaydi. Keyinchalik bu ikki ulug' shoir o'rtasidagi ustozlik va shogird munosabatlari yanada mustahkamlanib, hamkorlikka aylanadi.

Alisher 1466-yil Samarqandga keladi va u yerda dastlab moddiy qiyinchilikda yashaydi. Shunga qaramay, Samarqand madrasalarida tehsil oladi, ilm-fan, adabiyot va san'at ahli bilan tanishadi. O'zining iqtidori, qobiliyati bilan tez orada obro' va e'tibor qozonadi

. 1469-yili Husayn Boyqaro taxtni egallagach, Alisher Navoiyni Hirotga, o'z yoniga taklif etadi.

Navoiy Husayn Boyqaroning taxtga chiqishi munosabati bilan "Hiloliya" qasidasini bitadi.

"Ixlosiya" madrasasi, "Xalosiya" xonaqohi, "Shifoia" tabobatxonasi, Jome' masjidi, "Dorul-huffoz" (qiroatxona) va shunga o'xshash boshqa o'nlab binolar, rabotlar qurdiradi, kanallar qazdiradi.

Alisher Navoiy 1472-1476-yillar birinchi she'riy devoni "Badoye ul-bidoya", 1486- yilda ikkinchi devoni "Navodir un-nihoya"ni yaratdi.

1483-1485-yillar davomida "Xamsa" asari yaratildi. 1491-1492-yillarda u o'zbek tilida yozgan hamma she'rlaridan yaxlit bir devon tuzishga kirishadi. Devon ustidagi ish 1498-1499-yillargacha davom etdi. U to'rt qismdan iborat bo'lib, har qaysisi tugal bir devon edi. Unga shoir "Xazoyin ul-

maoniy” (“Ma’nolar xazinasini”) deb nom beradi. Bu devon xalq orasida “Chor devon” nomi bilan ham mashhur.

Alisher Navoiy “Tarixi muluki Ajam”, “Tarixi anbiyo va hukamo”, 1491-yilda “Majolis un-nafois” tazkirasini, 1492-yil adabiyot nazariyasiga oid “Mezon ul-avzon” risolasini, 1495-1496-yillarda “Nasoyim ul-muhabbat”, 1498-1499-yillarda “Lison ut-tayr”, 1499-yil “Muhokamat ul-lug’atayn”, 1500-yil “Mahbub ul-qulub” kabi bir qancha asarlar yaratdi.

Alisher Navoiy 1501-yil 3-yanvarda og’ir betoblikdan so’ng hayotdan ko’z yumdi. Husayn Boyqaro buyrug’iga ko’ra butun mamlakatga motam e’lon qilindi.

Men shunday buyuk zodning avlodi ekanligimdan faxrlanaman va shuni baralla aytaolaman” Navoiy bebeho xazina” dir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abduroziq Rafev, Nazira G’ulomova. Ona tili va adabiyot. “SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI. Toshkent-2013. 191-bet
2. Abduroziq Rafiyev, Lobar Rafiyeva. O’zbek tili va adabiyoti. TOSHKENT “NISO POLIGRAF” 2015. 120-bet
3. Pulatov, Sh., Madalimov, T., Mullajonov, I., Qodirov, M., & Valiyev, L. (2020). Some Characteristics of Modern Indian Philosophy. International Journal of Multidisciplinary Research and Publications, 2(11), 47-49.
4. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1- 2, 2020.
5. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
6. Po’latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo’shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
7. Po’latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
8. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
9. Sulaymonov, J. Abdurahmon ibn Xaldunning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili//Academic Research in Educational Sciences, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.
10. Sulaymonov, J. Karimov N. Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.
11. RAHIMOVA, İ. (2014). İngiliz ve Özbek Atasözlerinde "İyilik" ve "Kötülük" Kavramları Yorumu. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 7(13), 189-192.